

Od ovih njegovih zamisli, naravno, ništa nije moglo biti ostvareno u onim predpreporodnim vremenima jer još nisu bili zreli svi uvjeti za stvaranje muzeja, akademije i javnih biblioteka.

Da ipak sam učini koliko može, Čulić je počeo izrađivati skupni katalog naših izdanja, koja se nalaze u raznim privatnim knjižnicama. To je imala biti neka vrst bibliografije naših knjiga. Zatim je počeo raditi na biografskom leksikonu glasovitih ljudi Dalmacije, nagovarajući Kararu i Kapora da u tome sudjeluju. Tako je ovaj Splitsanin, koji se svojom naobrazbom izdizao iznad sredine u kojoj je živio, ponesen istraživačkim zanosom i ljubavlju za knjigom, stvarao mnoge za ono vrijeme nove zamisli, koje bi bile velike i zamašne i za akademiju nauka, da smo je onda imali. Ipak, on je svojom ak-

cijom sakupljanja knjiga znatno pridonio da su mnoga djela naših ljudi spašena i da mnogi stari pisci nisu pali u zaborav. Čulić je prvi započeo sistematski sakupljati knjige iz svih hrvatskih pokrajina, a njegova istraživanja nisu imala lokalističko gledanje. Te njegove zasluge ne može umanjiti primjedba da je ovaj »gluhi fratar« bio teške naravi, da se svađao sa subračom u samostanu i da je vodio borbu sa sugrađanima radi svoje simpatije za Austriju, te se pri tom služio i najnižim sredstvima, obavještavajući austrijske vlasti u Zadru o neraspoloženju i mržnji Dubrovčana prema Austriji.

Ovaj vrijedan i zaslužan franjevac dobio je zasluženo mjesto u Leksikonu pisaca Jugoslavije, sv. I, gdje su navedene i sve Čulićeve tiskane publikacije.

Cvjetko Mika

ROBERT VISIANI I SPLIT (1800—1878)

Šibenčanin Robert Visani botaničar je svjetskog glasa koji je ušao u sretan svijet znanosti, u svijet najveće ljudske slobode tako da su njegovim imenom nazvani jedan rod biljaka (*Visiania*, pos. *Oleaceae*), više od petnaest *speciesa* i jedan puž *Melanopsis Visianiana*.

Ovaj kratki prikaz čovjeka koji je svojim dugogodišnjim znanstvenim i kulturnim radom proslavio našu zemlju, podjelili smo u četiri podnaslova i to »Čovjek«, »Znanstvenik«, »Ostale osobine« i »Visiani u Splitu«.

ČOVJEK

Nakon pada mletačke vladavine u Šibenik je iz južne Francuske došao liječnik Bartolemej Visiani čiji se sin liječnik Giovanni-Battista istakao organizacijom zdravstvene službe u Šibeniku i njegovoj okolini, a bio se oženio Šibenčankom Mandinom Dražić. Iz tog braka rodio se 9. travnja 1800. Robert Visiani, u ulici koja danas nosi njegovo ime. Robert je osnovno obrazovanje stekao u rodnom gradu, u familijarnom ambijentu, a gimnaziju je završio u

Splitu. Što je ostalo o tom njegovom boravku u našem gradu iznijet ćemo u poglavlju »Visiani u Splitu«.

Godine 1817. nakon položene velike mature klasičnog smjera upisao se na Medicinski fakultet drevnog i slavnog Sveučilišta u Padovi, koje je u ono doba bilo glavno sjedište za akademsko obrazovanje Dalmatinaca.

God. 1882. završio je medicinske studije i doktorirao pa je na istom fakultetu zadržan kao asistent profesora J. A. Bonatea, poznatog liječnika i botaničara, a koji je u ono vrijeme na tom fakultetu bio redovni profesor za botaniku. U prvim godinama (1822—25) svoje prosvjetno-znanstvene aktivnosti Robert Visiani počeo se baviti dalmatinskom florom. Pošto je 1824. godine napustio asistentski rad, vjerojatno da bi se mogao odanije posvetiti svom znanstvenom istraživanju, 1825. vraća se u svoj rodni Šibenik, zatim preuzima liječničku dužnost u Kotoru i Budvi, pa u Drnišu. Godine 1826. objavio je prvo svoje botaničko djelo s naslovom »Stripium Dalmaticarum Specimen« »Primjer (prikaz) dalmatinskih vrsta (biljaka)«, a koje je bilo osnovna jezgra njegovog glavnog djela »Flora Dalmatica«. To će ga znan-

Robert Visiani Šibenčanin

stveno istraživanje regionalne flore svoje domovine unijet iz znanstvene svijesti u samosvijet i, kako smo već kazali, u svijet stvaralaštva, dakle slobode i svjetske slave.

Godine 1835. pozvan je, naravno na svoj zahtjev, u Beč na ispitne provjere habilitacije za održavanje predavanja iz botanike na sveučilištima i nakon toga, 14. ožujka 1836. imenovan je suplenantom botanike na Sveučilištu u Padovi; zatim je 4. ožujka 1837. postao redovitim profesorom botanike i direktorom drevnog Botaničkog vrta Sveučilišta u Padovi, a boravio je u današnjoj ulici Via dell'Orto Botanico, 15 to jest u zgradi današnjeg »Istituto di Botanica e di Fisiologia vegetale dell'Università«. Njegov je stan pretvoren u biblioteku tog Instituta. Zahvaljujući neumornom znanstvenom i kulturnom radu doživio je mnoge časti, njegovo se ime pročulo po čitavoj Evropi od Padove do Rima, Londona, Atene, Beča i Petrograda, gdje je u svibnju 1869. bio pozvan da bude sudac i član komisije za dodjeljivanje nagrada na Međunarodnoj izložbi botanike. Bio je Robert Visiani član raznih akademija; velik broj priznanja, više od

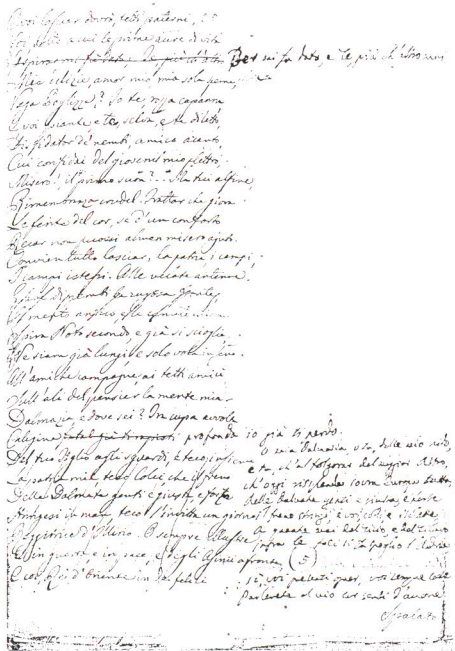
osamdeset, dodijelile su mu znanstvene institucije i vladari. Na dužnostima profesora botanike i direktora Botaničkog vrta u Padovi ostao je sve do konca svog života, do 4. svibnja 1878, a pokopan je u svom rodnom gradu, kako je i želio

.... sred rođaka i
građana svojih ...

Robert Visiani veoma je ljubio svoju rodnu zemlju, ponosio se što je rodom Dalmatinac, Šibenčanin, tako da je na naslovnu stranu svog glavnog djela među ostalim dao napisati »Flora Dalmatica, ... descriptis digessit, rariorumque iconibus illustravit, Robertus de Visiani, dalmata sibencensis, ...«, a i u svoj »... Specimen« iz 1826. godine u popis biljaka je pored sistematskog imena, stavio i hrvatsko ime biljaka, što je vjerovatno potaklo našeg sugrađanina dra D. Jedlowskog da u povodu 100. god. njegove smrti izda »Riječnik talijanskih, znanstvenih i narodnih naziva biljaka«, Split, 1978, u izdanju Instituta za jadranske kulture i melioraciju krša, Split. Visiani se dopisivao sa svojim sugrađanima, bio je veliki prijatelj Nikole Tommaseo i drugih; istakao se humanitarnim osjećajem prema svom rodnom gradu tako da je dao o svom trošku, a u čast uspomene na svog oca, dograditi jedan kat nad zgradom stare šibenske bolnice, kojoj je u oporuci ostavio tisuću i četiri stotine forinta, a četiri stotine za siromahe župe u kojoj se rodio. Biblioteci je svog Šibenika darovao velik broj knjiga iz svoje bogate privatne biblioteke. Bio je to dakle čovjek rijetkog osjećaja ljudske solidarnosti te odanosti svom rodnom kraju. Svojim radom odužio se i Apeninskom poluotoku, napose Padovi jer je svojim aktivnim i neumornim kulturnim radom doprinio njegovom nacionalnom ujedinjenju i proslavio ga na znanstvenom polju.

Mi smo se Robertu Visianiju odužili u povodu 100. godišnjice njegove smrti objavljivanjem članaka u časopisima i dnevnoj štampi; objavljivanjem posebne brošure Petar Matković, Robert Visiani, Šibenčanin, 1800—1878, Zagreb, 1977 i gore spomenutog riječnika; zalaganjem Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti od 5. do 8. listopada 1978 u Šibeniku je održan znanstveni skup. Na tom talijansko-jugoslavenskom simpoziju znanstveni radnici iz Italije i Jugoslavije s oko pedeset članaka i eseja osvijetlili su lik i rad Roberta Visianija.

Dio pjesme »Oproštaj od Dalmacije«
(faksimil)

ZNANSTVENIK

Robert Visiani postao je ugledan i slavan znanstvenik zahvaljujući mnogim svojim radovima i inicijativama, među kojima se posebno ističu njegovo životno djelo »Flora Dalmatica« i obnova drevnog Botaničkog vrta Sveučilišta u Padovi.

»Flora Dalmatica« je veliko znanstveno djelo iz botanike koje je i danas, kako piše Petar Matković, zadržalo svoju punu istraživačku autentičnost, svježinu, najvišu znanstvenu veličinu, te trajnu i nedohvatljivu vrijednost. Ono je nepresušan izvor florističkih saznanja o botaničkim prilikama Dalmacije (i okolnih zemalja) u cjelini.¹⁾

Djelo je objavljeno u Leipzigu od 1932. do 1852. godine a u tri knjige. Autor je nakon toga na njemu i dalje radio, pa mu je 1872. godine dodao »Florae Dalmaticae supplementum primum«, a 1877. »Florae Dalmaticae supplementum alterum, pars prima«. Dru-

gi dio ove druge nadopune tiskan je 1882. godine, to jest nakon autorove smrti, a brigom P. A. Saccardija i s naslovom »Florae Dalmaticae supplementum alt. adjectis plantis in Bosnia, Herzegovina et Montenegro crescentibus — pars secunda«.

U tom je djelu Robert Visiani »izvorno obradio 2.250 biljnih vrsta i nižih taksomonskih jedinica. Od toga je bilo novih vrsta, to jest prvi put u znanstvenoj literaturi opisanih pet rodova i više od šezdeset novih vrsta. Na kraju svake knjige unio je ukupno 57 litografiranih tabela ručno obojenih... Za hrvatsku nomenklaturu botaničkih imena, koja je kod nas još znanstveno nedefinirana Visiani ima posebne zasluge jer je u svom djelu »Flora Dalmatica« na koncu svakog toma dodao listu hrvatskih imena obrađenih biljaka.«²⁾

Osim tog svog glavnog djela i spomenutog »... Specimen« Visiani je objavio još šezdeset manjih znanstvenih radova iz područja floristike, speciografije, povijesti botanike, primijenjene botanike, fosilnih biljaka i o biljkama Botaničkog vrta u Padovi. Među ovim zadnjim radovima ističe se rad »O metodi i o pažnji koja se primjenjuje u Bot. vrtu u Padovi za uzgoj, oplodavanje i plodnost vanilije«.

Botanički vrt u Padovi osnovan je, kako je Visiani dokazao, 1545. godine, i to zalaganjem Padovanca Francesca Bonafede. To je dakle najstariji botanički vrt u Evropi. Prvo mu je ime bilo »Orto dei Semplici«, to jest u duhu katedre, koju je također bio osnovao Francesco Bonafede, pod imenom »Lectura Simplicium«, a sve u duhu Padovanskog sveučilišta koje se od XIII stoljeća borilo za znanstvene poglede na prirodu i na svijet uopće, u duhu težnje da se smanji raskorak između života i znanosti ne zanemarujući duhovno-osjećajne ljudske vrijednosti, sve to, naravno, u duhu renesansne misli o jednostavnosti, »ekonomičnosti prirode« i njezine ljepote. Taj vrt je imao karakter primjenjene znanosti i u njemu se najviše gajilo ljekovito i egzotično bilje. Godine 1826—7, kada je uprava vrta povjerena Visianiju, ta je znanstvena institucija bila gotovo potpuno uništena, opustošena od strašnog nevremena koje je bilo zahvatilo Padovu, a naročito područje gdje se nalazi vrt; mnogi su krovovi s gradskih kuća bili odneseni, ulice su bile pretvorene u bujice blata i lišća, pune granja i krhotina, mnoga su stabla bila zauvijek izgubljena. Robert se punim elanom svojih još

mladih godina dao na obnovu vrta, na regeneraciju bilja, i, naravno, na sadenje novoga. Dao je popraviti sve što je bilo porušeno i dograditi zgrade novim prostorijama i učionicama, kao što je, na primjer, »Teatro botanico«, koji je mogao primiti 200 studenata. Gradio je nove staklenike te hladna i topla klijališta. O svom osobnom trošku dao je postaviti poprse osnivača vrta i spomen-ploču kraj palme koja je ispirirala Goethea na metamorfozu biljaka, a palmu je zaštitio posebnim šesterokutnim staklenikom. Poslije pet godina upravljanja, 1842, Visiani je objavio rad »L'Orto Botanico di Padova« s katalogom s oko deset tisuća vrsta biljaka »U to je vrijeme rijetko koji botanički vrt mogao prikazati toliki broj različitih biljaka iz čitavog svijeta na površini od 1,86 hektara.«³⁾ Godine 1854. katalog vrta može registrirati šesnaest tisuća vrsta.

Godine 1845, prigodom tristote godišnjice osnutka vrta, Visiani se založio za pripremanje naročitog slavlja pa je uspio zainteresirati društvene organizacije, privatne osobe, a naravno i sveučilišne i političke vlasti, dobivši odobrenje za organizaciju izložbe »Praznik cvijeća«, koja je potpuno uspjela i odjeknula u raznim zemljama a napose na Apeninskom poluotoku, na kojem je to bila prva manifestacija takve vrste. Tadašnja je štampa od Firenze do Trsta i Torina jednoglasno hvalila inicijativu profesora Roberta Visianija »koji se primjerno zalaže za unapređenje i populariziranje znanosti u korist naroda jer su takve manifestacije i od privredne koristi.«

Ta je Visianijeva inicijativa ispirirala i pjesnike pa je tom prigodom Francesco Dell'Organo iz Padove objavio pjesmu ispiriranu nekom mutnom panteističkom vizijom u kojoj, obračavajući se Visianiju, pjeva:

*Dok daleka podneblja,
Kao na let potaknuti novim podstrekom,
Veliki i mali traže,
(Pošto) su prostor i vrijeme potčinjeni
i pobijedeni;
Ti od prirode tražiš
Skrivena blaga, odisanja rijetka
Koja ona širi i raspoređuje
Uzduž nepogodnih polja i nepoznatih
mora.
Građanin zemlje
U malim lijevama klijanju se Ti diviš
Čitavom bogastvu skrivenom
U prostranstvima jedne i druge hemisfere;*

*I blagi miris
Plodne američke zemlje spajaš
S nježnim vjenčićima
Koji krase obale Indije i Japana.
Oh! motreći lijepe
Neistražene oblike i tisuće boja
Obilatije, neg' gledajući zvijezde,
Zjenice svoje suzama močiš;
I klanjaš se ruci
Koja svojim blagom učini bogatom i
ukrašenom
Svaku daleku i čudnovatu
Zemlju, gdje nastaje i pada dan.
Pravdu i skromnost
Dakle nek' rod ljudski nauči:
I, pošto ukloni mačeve
Zrakama slobodnijeg osjećaja nek se
zanese.
Cedar nek ne prezire
Skromni miloduh; a ohola grana
Koja krasi sljepoočice kraljeva
Nek poštuje mahovinu koja njezino
deblo resi.
Onom, koji jednim pogledom
Uravnoteži sfere, sve su veličine iste
A magnolija i stričak
Podjednako dragocijeni i mili
I budući je razum i ljubav
— Uzvišene nadoknade za sve ostalo —
nama dodijelio
Kao miris cvijeća
Nek se do njega uzdignu jer sudba im
je to!*

U naslovu pjesme je napisao da je posvećuje »Slavnom prof. Robertu Visianiju prigodom Javne izložbe cvijeća, prve u Kraljevini.«⁴⁾

Visiani se nakon tog uspjeha i dalje zalagao za proširenje kruga i aktivnosti ljubitelja uzgoja biljaka pa je u Padovi osnovao »Hortikulturno društvo«, koje je moralo voditi brigu o unapređenju perivoja, ali su tu njegovu inicijativu prekinuli burni povijesni događaji tog vremena.

OSTALE OSOBINE

Robert Visiani nije bio suhoparan znanstvenik ili »tehničar znanosti«, u njemu je živio čovjek obogaćen duhom splitske gimnazije XIX stoljeća, ili renesansnim koji je uvijek prisutan i aktivan kod velikih umova, koji ne riječima već djelima postepeno ali sigurno mijenjaju i usavršavaju ovaj svijet, naime humaniziraju ga. Zakon o ekonomičnosti u prirodi u njemu je neodvojiv od Leonardove misli o uskoj vezi između tog zakona i ljepote kao

harmoničnosti, simetričnosti u estetici i razborite umjerenosti u etici. To je zapravo renesansni pokret o valorizaciji »sensi comunis« kao prirodne snage, energije kojom humanistička svijest misli i želi preobraziti ovaj svijet da bi ga oslobodila praznovjerja i ropstva, dogmatizma i nasilja, korupcije i izrabljivanja, laži i prevare, hedonizma i ispraznosti, zasebnosti i egoizma, koji se zbog svoje znanstvene ispraznosti, neznanja, nepoštenja i oholosti nameće sugestijama za iskorištavanje lako uvjerljivih ili, kako kaže Visiani, »za izrugivanje lako uvjerljivih.«⁵⁾

Znanstveno ili jednostavno, dakle i čovjeku korisno i lijepo krasilo je duhovni habitus ovog Dalmatinca koji je za moto svog životnog djela uzeo stihove realističkog dijalektičara starog vijeka Lukrecija Kara.⁶⁾ Svi su njegovi radovi napisani istančanim stilom jer je bio uvjeren da znanost mora biti povezana s umjetnošću.⁷⁾ Među takvim radovima naročito se ističe njegov rad »O korisnosti i ljepoti biljaka«, koji nas podsjeća na Manzonijevu prozu; to je prava poema u prozi. Visiani pored toga što se iskazao kao znanstvenik ispoljio se kao prosvjetitelj, filozof, jezikoslovac i pjesnik. Budući da sam o tim njegovim osobinama već pisao⁸⁾, ovdje ću biti vrlo kratak.

Jedna od naročitih Visianijevih osobina je prosvjetiteljska svijest milanske škole, čiji je glavni predstavnik bio Pietro Verri. On u tom duhu vidi znanost kao aktivnost usmjerenu k poboljšanju materijalnih uvjeta života najnižih društvenih slojeva. U tom duhu svoje filozofsko djelo »Razmatranja o genusu i vrsti u botanici« zaključuje riječima: »... proučavanje prirode ... usko je vezano za najkorisniju praksu u vegetaciji, za najdragocjenije umjeće, za poljoprivredu!«. To proučavanje naravno mora biti popraćeno etikom i estetikom subjekta jer gdje nema toga nema ni humanizacije znanosti, dakle ni čovjeka.

Visiani je i logičar. Njegova naslogika podsjeća na Lockeovu, ali ona se kreće prema pozitivizmu oslobođenom od svakog krutog determinizma, ali koji ne prihvaća ideterminizam, to jest u njegovim je radovima prisutna kritička misao i prema samom sebi. Kao filozof on je pozitivistički panteist. U toj koncepciji, koja je prethodila totalnoj dijalektici, čovjek kao kritički duh, čime se ispoljava njegova umno-razumna energija, svjesno pristupa istraživanju

prirode za neposredni život ljudskog roda jer je intencionalnost kojoj pripada svijest. Zbog toga je i u stanju prijeći u sferu svog subjekta i učiniti ga svojim objektom do otkrivanja vlastite samosvijesti, što ga i oplemenjuje, humanizira, oslobađa čiste subjektivnosti. U toj su koncepciji osjetni događaji najsiromašnija istina jer nemaju determinacije, a samo svijest nam može dati determinat jer je uvidjela determinat i uvida determinant. Priroda kao determinant ispoljava se u oblicima dinamike i energije koje su odraz vremena.⁹⁾ Čovjek kao energija u sili uma i razuma nije ništa drugo nego stupanj (kojem možemo ali ne trebamo dodati pridjev dijalektički) te dinamike, to jest stupanj energije koju smo nazvali čovjek, ali koja je neodvojiva od svih ostalih oblika i stupnjeva prirodne energije. Dakle umno-razumna kao i osjećajna sila čovjekova nisu ništa drugo nego vidovi prirodnog ispoljavanja. Dolazeći do te spoznaje čovjek se humanizira jer sebe ne odvaja od ostalih prirodnih manifestacija, već koliko ih vidi u svojoj funkciji toliko vidi i sebe u njihovoj. Otkrivajući prirodu i njezine zakonitosti čovjek otkriva neki red, ali taj red je takav ne zbog toga što ga je čovjek postavio već zbog toga jer je on njegova filozofska materija: naime, zato što je on učinio čovjeka. Razvoj te koncepcije dovest će nas do pojma kako svaka promjena tog reda nije u ljudskoj svijesti nered nego novi red. U tim okvirima, naravno, ideja je znanstvena ako je objektivni odraz objektivne stvarnosti.

Robert Visiani bio je divan stilist, jezikoslovac i pjesnik tako da ugledni profesor Carlo Cappelletti piše da je »književna vrlina bila posebna Visianijeva osobina«. Početkom 1846. godine u doba revolucionarnog vrenja za nacionalno ujedinjenje Apeninskog poluotoka, u Padovi je imenovana komisija za uvođenje pravilnog talijanskog jezika na Sveučilištu. Članom te komisije imenovan je Robert Visiani i to kao glavni referat, sigurno zato što su bili poznati njegovi prethodni radovi na tom polju. Taj najaktivniji i najodgovorniji zadatak te komisije Visiani je izvršavao pune 22 godine. Njegovo jezikoslovno obrazovanje i njegova kritička misao na tom polju osvijetljeni su njegovim izvještajima iz godina 1851, 1852, 1855, 1863, 1867-8, kojima se iskazuje znanstvenikom u leksikografiji, osobito što se tiče znanstvene i umjetničke terminologije pučkog porijekla, sinonima, homonima,

lokucija itd. Osim toga njegovo je jezikoslovno obrazovanje došlo do izražaja u obradi starotalijanskih tekstova, zbog čega obilazi razne biblioteke (Riccardiana, Marciana, Ambrosiana itd.), obrađuje razne rukopise suptilnom kritikom dokazuje koji je najbolji, koji su mu nedostaci i kakav je kriterij imao objavljujući ga. Tom prilikom iskazuje se kao poznavalac ne samo talijanskog književnog jezika već i njegovih narječja. Obožava naročito jezik trećenstista ili reformatora katolicizma bilo u duhu platonizma ili aristotelizma (Firenze, Padova). Kao pjesnik ostavio nam je pet radova (Elegija povodom smrti F. Ferrarija. U čast F. Saratorija, Poljubac, Vrba i Vjenčanje karanfila, ovaj je zadnji prijevod sa španjolskoga, original je napisao Don José Selgas y Carrasco). U tim svojim radovima Visiani nam se predstavlja kao savršeni poznavalac Danteove tercine i ostalih talijanskih stihova te metričke uopće. U elegijama izražava divne osjećaje boli, nade i utjehe; u kvantinama ritam mu teče veselo i brzo kao u proljeću bistrim vodama nabujali potok; u oktavama kao široka rijeka pastoralnog ambijenta u kojem se ljudski osjećaj rastapa mitologijom o prirodi ili o jedinstvu života ljudskih osjećaja i biljstva, pa plačna vrba postaje simbol oplakivanja izgubljene ljubavi.

VISIANI U SPLITU

Tragajući za dokumentacijom o boravku Roberta Visianija u Splitu misao nas je povela, naravno, najprije na pregled arhiva stare splitske gimnazije, to jest arhiva Nadbiskupskog sjemeništa u Splitu. Tu smo se nadali naći više podataka, no budući da je taj arhiv zbog burne povijesti Splita i seljenja jako osiromašen, nakon dugog traganja, usretljivošću osoblja arhiva, uspjeli smo pronaći njegovo ime zabilježeno samo u donekle očuvanim knjigama računovodstva iz kojih proizlazi da je Roberto De Visiani uplatio iznos od 380 forinti kao gojenac internata za godinu 1814, isto tako za 1815, a za 1816. on i njegov brat Petar 760 forinti.¹⁰ Iz tih siromašnih podataka možemo samo zaključiti da je školu pohađao kao svjetovni đak, da nije uživao neke crkvene povlastice, ali, što je vrlo važno, a vjerovatno bilo i presudno za čitavi budući rad Roberta Visianija, pronašli smo dokaz da je bio đak one stare splitske

škole koja je u prošlim stoljećima, uvijek prisutnim u kulturnom naslijeđu, kako piše Grga Novak, bila postala »duhovno središte tadašnje Dalmacije«.¹¹ Kada ju je on pohađao kao odrasli mladić, bila je »jedino mjesto gdje se radilo ... Tamo se nastavilo radom koji je već stoljećima trajao ...«¹² Danas, dakle, ocjenu Grge Novaka da se u toj školi obrazovalo i odgađalo više mladića koji su ime Dalmacije i Splita proslavili širom Evrope i svijeta, kao što su Nikola Tommaseo, Ugo Foscolo i drugi, možemo dopuniti dodajući da je među njima bio i Robert Visiani.

Naravno, nismo se mogli zadovoljiti tim skromnim podatkom, koji nam, ponajviše, služi kao dokaz, pa smo potražili njegov osobni arhiv i srećom ga našli u Biblioteci »dell'Istituto di Botanica e Fisiologia Vegetale dell'Università di Padova« gdje se u kartonskim kutijama nalaze njegovi radovi (ali ne svi pa smo neke pronašli u »Biblioteci dell'Università di Padova« a neke u Biblioteca del Museo Civico di Padova«). U kutiji br. 23, u posebno uvezanoj bilježnici br. 5 na čijem je omotu Visiani svojom rukom napisao »Mladenački radovi Roberta Visianija«, očuvano je 12 radova. Ovdje nas interesira osmi koji nosi naslov »Oproštaj od Dalmacije«, a sastavljen je od 134 nevezana jedanaesterca. Pjesmu je namjeravao uputiti dru Nikoli Didošu,¹³ kojem u popratnom pismu, sačuvanom u konceptu, piše: »Tko ne zna da su Muze uvijek bile utjeha čovjeku u njegovim najkobnijim nesrećama? Tko ne zna pronaći slatki odušak, pravu pjesničku dušu iznoseći svoje osjećaje divnim jezikom Muza?« A zatim »Budući da svaka mjera stiha ne odgovara svakoj temi, zbog toga sam se radije poslužio nevezanim stihom (jedanaestercem), koji je sam po sebi snažan i veličanstven pa unosi u dušu neko titranje i neki zanos koji više negoli ikakva druga stvar raspoloži duh na veselje.« Interesantno je, smatram, konstatirati da je tom »mjerom stiha« Ugo Foscolo napisao svoju pjesmu »Grobovi«, koja je veličanstven i jedini spomenik te »mjere stiha« u talijanskoj književnosti, što nas vodi na zaključak da su ti velikani vrijednost te poetske forme naučili u staroj splitskoj školi. Ujedno smatram potrebnim naglasiti da Visianijevi stihovi ni iz daleka ne dosežu divnu Foscolovu simfoniju.

Ta 134 stiha spomenute pjesme možemo podijeliti u sedam dijelova: prvom ili uvodu (1—13) pjesnik govori o tuzi

mladića koji mora napustiti rodni kraj i kako je nužno da se iskali jer »srce mu je maglom ispunjeno«; u drugome (14—32) pjesnik govori o sebi kako »zbog neodoljivog zakona dužnosti i časti« mora napustiti svoju domovinu, posebno Šibenik, »kazališno lijep«, pa u bilješki tumači da je Šibenik postavljen na padinama brijega i da ima izgled dijela anfiteatra; treći dio (33—90) možemo nazvati pozdravom Poljicima (kraj Šibenika), Dalmaciji i Splitu; četvrti dio (91—108) predstavlja oproštaj od škole, Didoša i ostalih nastavnika; peti (109—114) je čestitka razvoju te škole u čast, korist, dobrobit čitave Dalmacije; šestim dijelom (115—119) pjesnik želi da nestane »Bolno udovištvo Crkve«, ali ne tumači što time hoće da kaže, ili možda smatra da je svima poznato, kako ga je učila splitska škola, da se rukovodstvo vjeroispovijesti nalazi u lošim rukama; sedmi dio (120—134) možemo nazvati »zaključak pozdrava rodnom kraju«. Iz ove sumarne tematske analize jasno nam proizlazi da pjesma nije dovršena, naime drugi, i sedmi dio imaju slične figuracije, to jest ponavljaju se, zatim su drugi i treći nekako odvojeni s još nepotpuno jasnim figuracijama. U pjesmi ima lijepih pjesničkih slika, ali autor se muči da ih dotjera, kako bi udovoljio zakonima poetike, čime slika gubi svoju jasnoću. Treba shvatiti da je Visiani tu pjesmu napisao u sedamnaestoj godini, 30. svibnja 1817). Sigurno niti ju je dovršio, niti ju je poslao Didošu jer u rukopisu kojim raspolazemo, a on ga je i očuvao, ispravke nisu dovršene, nisu konačne. Kao pjesnik uvidio je da ti nevezani stihovi ne teku pjesnički, da im nedostaje ritam koji na talijanskom jeziku kras; takav oblik poetike.

Za ovaj rad našu pažnju je privukao konac trećeg dijela pjesme ili pozdrav Splitu, koji ovdje donosimo u doslovnom prijevodu, to jest bez ikakvih pjesničkih pretenzija:

*Splite moj ...
Ti sretno utočište Muza,
ti sretno sjedište svakog lijepog znanja!
Tebe ja također ostavljam i u tebi velike
umove koji krase ilirsku sudbu, sjedište
ilirsko!
Oh baš znojni dani, oh baš znojni slatki
trudi! Misao koja pamti sad me nosi na
one prve godine, kada dakom tvojim sam
bio nazvan i bilo je ponosno takvim
nazivom srce moje i veselilo se.
Kraj tvojih lipa zauzet i miran*

*rad na dobrim probdjevenim knjigama
vidio sam koristan trud, i veselu
mladenačku nadu, a i zdravu
snažnu umjerenost i krišom
katkad uči zreo razum.*

*Vjera koja je napredovala spojena
čistom krepošću i zajednička briga
bila je oživit mlada pera
nepobijedenih osjećaja i neiskvarene
istine.*

*Ah kakvi slatki dani, sad gdje sam?
Tko će izdržati u straha ulijevajućoj
Italiji?*

*Moje žalosno srce? Kakvo sigurno
pravilo?*

*Kakvu da ja sam uzmem sigurnu obranu
u uzburkanom zlobnom moru?*

Zatim se obraća Didošu, kao predstavniku splitske škole, i kaže mu

*ti blaga utjeho svakog srca
pomози mi u borbi. U teškom ratu
djelima onih velikana čijoj čistoj
bistroj duši sam se divio
... konačno zbogom*

a na koncu za čitavu školu

*nek siđe prije sa vječnog sjedišta
Božja čast; na blaženo utočište
dalmatinske nade nek otvori i rastvori
nepresušiv tok svake svoje milosti*

i posebno još jednom Didošu

*... ti također od srca
koje je tvoja briga bilo, bilo je tvoja
misao
primi ovo što ti neuzaludno pišem
iz najljepše među najljepšim
dolinama,¹⁴⁾
sa podnožja oplakanog brijega, zbogom!*

Visiani je nastavak prvog, ovdje iznesenog stiha, brisao da bi zatim proširo opis Splita, ali teško čitljivim, brisanim, nečitko ispravljenim stihovima u kojima o Splitu govori kao o gradu

*Očuvanih mramora,
ali više negoli zavijenim,
umjetničko čudo, lukovima
učenom prolazniku tako milim
ne zbog veličine koliko jer omiljeli
Minervin boravak, gdje skupa
stoje znanost i krepost, besmrtno vrline,
više negoli građevini,
koja mramorski caruje,
divit se treba plodnim poljima,
slikovitoj okolici i bučnom životu
naroda.*

BILJEŠKE

Smatram da ovim, kako smo kazali, doslovno prevedenim nedovršenim stihovima ne treba nikakav komentar. Iz njih je vrlo jasan ponos Roberta Visianija time što se školovao u Splitu, što se tu znanstveno i humanistički odgajao, što se divio arhitekturi, prirodi i narodu ovog grada.

Ta Visianijeva ocjena starog Splita ima posebno značenje u djelima ovog znanstvenika širokog dijapazona djelovanja koji je obišao mnoge gradove naše zemlje, Italije i Evrope, ali se u svojim radovima samo o Splitu tako zanosno izrazio. Za svoj rodni Šibenik, na primjer, kako smo već naveli, kaže samo da je »kazališno lijep«. Ništa nije kazao o Padovi, gradu u kojem je proveo najveći dio svog života, ili o Firenzi u kojoj je više puta bio, o Rimu, Beču, Petrograđu itd. u kojima je povremeno boravio. Visiani je sigurno i kasnije dolazio u Split, ali na pitanje kada i u koji predio moći ćemo odgovoriti kada bude dovršeno sređivanje njegovog herbarija, na čemu se intenzivno radi u spomenutom padovanskom Institutu.

Ovom prilikom zahvaljujem gospođi Mafaldi Menegallo, voditeljici Biblioteke »dell'Istituto di Botanica e Fisiologia Vegetale dell'Università di Padova« zbog njezine susretljivosti.

- 1) Petar Matković: Svjetski botaničar Robert Visiani Šibenčanin — značajni hortikulturni radnik Robert Visiani, Zagreb 1977; Prilozi obilježavanja 100-godišnjice smrti Roberta Visianija, Hortikultura 1978/2.
- 2) Petar Matković: Svjetski botaničar itd.
- 3) Ibid.
- 4) Lombardsko-Venetska Kraljevina (1815—1856).
- 5) Razmatranja o genusu i vrsti u botanici.
- 6) Taj moto glasi:
... peragro loca nullius ante
Trita solo: — juvat integro accedere decerpere
fiores.
- 7) Robert Visiani: O vegetaciji i klimi otoka Lokruma u Dalmaciji, Trst 1863, str. 13.
- 8) Cvjetko Mika: Robert Visiani i prosvjetiteljstvo, Hortikultura 1978/3; Robert Visiani kao filozof; Robert Visiani kao jezikoslovac i pjesnik. Referati na simpoziju u Šibeniku.
- 9) Za šira objašnjenja vidi moj rad »Idealistička kategorija u materijalističkoj formi mišljenja«, Zbornik II PA, Split 1976.
- 10) Broj arhiva 62/7, str. 3; 62/8, str. 4; 62/9, str. 4.
- 11) Ivan Ostojić: Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700—1970), Split 1971, str. 22.
- 12) Ibid. str. 42.
- 13) Za šira objašnjenja o Didošu vidi rad bilješke 11, str. 38 i slijed.
- 14) To jest Poljica kraj Šibenika.

Franko Oreb

ARHITEKT THARA U SPLITU

U prošlosti ovog grada bilo je ljudi domaćih i stranaca koji su svojim javnim djelovanjem na raznim područjima dali doprinos njegovoj kulturnoj baštini.

Rad mnogih od njih ostao je nezapažen ili nedovoljno uočen sve do današnjih dana. O jednoj takvoj ličnosti iz starog Splita, koja je svojim djelovanjem ostavila traga u arhitekturi ovog grada, bit će riječi i u ovom napisu. To je arhitekt August Thara.¹⁾ Rođen je u Königsbergu 1849. godine. Ovaj grad je bio u Istočnoj Pruskoj, međutim nakon II svjetskog rata, Potsdamskim sporazumom 1945. godine, sjeverni dio Istočne Pruske s Königsbergom pripojen je SSSR-u. Danas je to Kalinjingradska oblast s glavnim središtem Kalinjingra-

dom (bivši Königsberg). Izgleda da se školovao u svom rodnom gradu jer je Königsberg bio jaki kulturni centar s univerzitetom utemeljenim još sredinom XVI stoljeća, Zbog vjerskih razloga (proganjan kao katolik od protestanata) kao i klimatskih uvjeta, s obzirom da je bio srčani bolesnik, došao je negdje osamdesetih godina prošlog stoljeća u Split. Volio je Dalmaciju i Split u kojem je boravio sve do svoje prerane smrti. U njegovom kratkom radnom vijeku splitska epizoda ostavila je traga u graditeljskom nasljeđu Splita. Naime, po dolasku u Split, ubrzo je ušao u krug narodnjaka Gaje Bulata, kasnijeg splitskog načelnika, jednog od najzaslužnijih boraca za narodni preporod u Splitu.